

Ter inleiding

De geschiedenis van Enschede, van elfduizend jaar geleden tot 2014, beschrijven, lukt niet in bijna vijfhonderd pagina's, daarvoor is de stadshistorie te veelomvattend, te gevarieerd, te bont, te rijk aan voorvallen, rampen, verdriet en vreugde. Er draaft een bonte stoet van zo'n 1.500 mensen langs de werktafel van de historiograaf. De jagers-verzamelaars die elfduizend jaar geleden in en om Usselo rondzwierven, prins Maurits die het vlierbosje op de Usseler Es zou hebben bezocht, de schavuit Godefridus, koperslager Gerardus Larink, Bernard L. van de Fabrieksschool, staatslieden, kunstenaars, stakers, vakbondsbonzen, verzetshelden, Jodenjagers en oorlogsslachtoffers, burgemeesters die soms wel soms niet ieders lof verdienden. Vergeten we niet de boeren die in Lonneker de eerste Raiffeisenbank in ons land oprichtten, de fabrikanten die bier brouwden om de arbeiders van de foezel – eigengestookte jenever – af te helpen, de staatsman Thorbecke die in het Van Heekshuis uitrustte, de doopsgezinden die in een schuur in Tweekelo kerkten. Denk ook aan de boeren die in de fabrieken aan de slag moesten, de mannen en vrouwen die zes dagen in de week, soms tien tot twaalf uur per dag, zwoegden in lawaaiige en benauwde fabriekshallen. Zij waren getuige van de komst van de stoommachine die de textielnijverheid omvormde tot een industrie die de stad glans en glorie gaf. Hoofdrospelers in de historie van de stad Enschede waren zeker de fabrikanten, die voor werk en inkomen zorgden en die hun verdiende geld staken in onontgonnen markegronden, boerderijen en stadse villa's en zo een krans van landgoederen rondom de stad schiepen.

Wie de geschiedenis van een stad als Enschede beschrijft, moet keuzes maken, telkens weer, want al is papier geduldig, er moet wel een leesbaar en vooral rijk met foto's, tekeningen, kaarten en ander beeldmateriaal versierd boek groeien. Er is geen ruimte voor elke gebeurtenis, elke ontwikkeling. De schrijver moet kiezen, gedreven door eigen interesse en invoelingsvermogen om te weten wat de lezer zou willen. Een eis is dat de teksten makkelijk leesbaar moeten zijn, en uiteraard wetenschappelijk verantwoord.

Het meest komt geschiedenis tot haar recht in verhalen, smeùige vertellingen. De auteur neemt de lezer mee aan de hand, wandelt met hem of haar door de eeuwen heen, onderweg verhalen opdissend. Hij trekt de lezer het verhaal in met een plek of een persoon die de lezer kent, of leert kennen. Een plaats van herinnering als een kasteel, een kerk, een toren, een villa, een landschap met een molen en een kerkje – is de start van een boeiende vertelling. Soms neemt een persoon, een kunstenaar, een staatsman de lezer aan de hand mee en deelt met hem of haar zijn belevenissen in de stad Enschede.

Misschien is het wat ongewoon dat de auteur, geboren en getogen in Enschede, in zijn geschiedboek persoonlijke ervaringen beschrijft, familieverhalen onthult. Voegen die verhalen iets toe? Het antwoord ontdekte ik toen ik bijna tien jaar geleden mijn onderzoek startte voor de biografie van de Enschedese textiel-fabrikant, kunstverzamelaar en monumentenminnaar Jan Herman van Heek.

Nog wat terughoudend beperkte ik mij toen tot enkele autobiografische elementen in de inleiding:

Wanneer ik door mijn geboortestad wandel, vliegen de herinneringen me aan. Op de Oude Markt, aan de voet van de Grote Kerk, groeiden Jan van Heek en zijn twaalf broers en zussen op. [...] Ik wandel verder, langs De Pakkerij, nu een sociëteit, vol verlichte bierreclames die studentenjool verraden. Hier beslisten voorheen de ‘hooge heeren’ van Van Heek over welvaart en welzijn van de stad. In het huis met de hoge stoep ernaast leende ik als tiener week in week uit boeken uit de openbare leeszaal en bibliotheek. De stoep op, door de stevige houten deur, in de hal links af waar achter de balie de vriendelijke bibliothecaressen me begroetten als een stamgast in een café.

Toen hij alleen deze zinnen nog maar gelezen had, stuurde schrijver en schilder, leeftijdgenoot en stadgenoot Jan Cremer me een mailbericht, vol lof, hij voelde in die regels de stad, zijn stad, onze stad.

In dit geschiedenisboek van Enschede is mijn schroom autobiografische momenten in de tekst een plek te geven verdwenen. Ik laat de lezer enkele persoonlijke ervaringen meebeleven, vertel eigen belevenissen in de ruim twintig jaar dat ik in Enschede heb gewoond en gewerkt, ben schoolgegaan. De ervaring leert dat de lezer, uitgedaagd wellicht, zijn eigen herinneringen oproept, zijn eigen verhaal schrijft als het ware. Ik maak deel uit van de geschiedenis van Enschede, zoals ieder die er geboren en getogen en wel of niet gebleven is. Het is een vorm van geëngageerde geschiedschrijving, die in kringen van historici ter discussie staat, waarin ik mijn keuze heb gemaakt. Want vergeet niet, het Enschedese volkslied zegt het, waar je in je leven ook heengaat, waar je huis ook staat, het “hàrt blif aait weer trekken met nen stearken baand noar mien leeve Eènske in mien Twentelaand”.

Wim H. Nijhof

Mien Eènske

*Waor den ôoln torent noe al eeuwen steet,
Oawer weg en straoten kleenkt zien klokkenleed
Waor een beeld döt dèenken an den groten braand,
Jao, daor is mien Eènske in mien Twentelaand!*

*Waor ‘j den rook van de febrieken al van wieden zeet,
Biej de tów de weaver zingt zien wèerkersleed,
Waor et plat wordt sprokken as in ôoln traant,
Jao, daor is mien Eènske in mien Twentelaand!*

*Waor op plein en straoten drok et leaven broest,
Roond den rechten torent van oons mooi stadhoes,
Waor de greune singels oonze stad umraandt,
Jao, daor is mien Eènske in mien Twentelaand!*

*Waor de leu op zommerzöndag waandeln gaot,
Oawer ‘t Hoge Bookel of et Oawermaot,
Langs de gelle ròw en t greune eerpellaand,
Jao, daor is mien Eènske in mien Twentelaand!*

*Waor ik mien leaven nog ees hen mag gaon,
Op wat plek mien huusken ok nog keump te staon,
’t Hært blif aait weer trekken met nen stearken baand
Naor mien leeve Eènske in mien Twentelaand!**

* Enschedees volkslied, tekst Bert Mutter, melodie: Wo die Nordseewellen .... (volkslied van de Oostfriezen).

Schilderij De Spoel, Jan Cremer

Jan Cremer zou voor de nieuwe studio van Radio Oost, die in 1993 in Hengelo in gebruik werd genomen, een fel gekleurde spoel maken, met een draaiend element, op het dak van het gebouw. Maar het plan was technisch niet te realiseren. Besloten werd een 125 meter hoge zendmast voor TV Oost te bouwen, in combinatie met het kunstwerk, langs de A1. De jaarlijkse lasten zouden bijna een half miljoen gulden per jaar bedragen, een fors bedrag, zeker in die jaren toen de toekomst van de regionale televisie nog onzeker was. Jan Cremer droeg bij in de kosten. Hij maakte een litho, *De Spoel*, een vrije impressie van stad en streek, in een oplaag van tweehonderd, de prijs was duizend gulden per stuk. Jan Cremer tegenover de journalist van *Tubantia*: 'Het is in feite een soort aandeel dat mensen kunnen kopen. In een galerie betaal je voor zo'n werkje tweeduizend gulden.' *Waarom De Spoel?* Cremer: 'Die spoel symboliseert voor mij zo'n beetje alles wat met Twente te maken heeft. Textiel, metaal, hout. Een bakken langs de snelweg op de lijn Amsterdam-Berlijn-Moskou. Zoals de Eiffeltoren, ja, maar dan van Twente. Iets wat deze streek typeert en wat je niet meer vergeet.' Die zendmast is er overigens nooit gekomen, de litho is nu een kostbaar bezit van een enkeling.²⁴